

*“Ik probeer magische dingen te creëren,
dingen zoals in een droom, de wereld
heeft behoefte aan meer fantasie.”*

– Salvador Dalí

Salvador Dalí,

'Étoile de Mer' (Zeester),
1950, broche, diameter 12 cm,
parel, diamanten, robijnen en
smaragden gevat in goud,
particuliere collectie

Salvador Dalí,

'Ruby Lips Brooch', 1949,
18-carat yellow gold,
natural rubies and pearls,
Primavera Gallery, New York,
© Salvador Dalí, Gala-
Salvador Dalí Foundation

Lippen als bank en als seksueel element in mode

Surrealisme en design

Roos van Put De hebzucht slaat meteen toe bij het zien van de beroemde handschoenen die modeontwerpster Elsa Schiaparelli maakte. Ze reiken tot aan de elleboog, zijn zwart en hebben aan de uiteinden –vergelijkbaar met gemanicuurde handen– de rode kleur van gelakte nagels. De handschoenen zijn van suède, de rode nagels van slangen huid. Hetzelfde ontwerp heeft Schiaparelli ook gemaakt met gemene gouden uiteinden. Gelijk de vlijmscherpe nagels van een roofdier. Deze werden gedragen bij een jurk in panterverl – waarbij de kop ter hoogte van de buste kwam. Tijdens de tentoonstelling 'Surreal Things, Surrealism and Design' in het Victoria and Albert Museum in Londen waren veel ontwerpen van deze modeontwerpster te zien. Naast schilderkunst, design, interieurontwerpen, sieraden, film en architectuur. De tentoonstelling reist door naar Rotterdam en opent daar eind september.

Het bijzondere aan de expositie in Londen was de totaalopstelling. De theatrale setting, waarbij alle disciplines aan bod kwamen, met zo hier en daar het accent iets meer op mode, was leerzaam van aard. Wist je helemaal niks van het surrealisme, dan was je na de bezichtiging helemaal op de hoogte. Voor de doorgewinterde kunstliefhebber: was je al jaren uitgekeken op de voorspelbare werken van bijvoorbeeld Dalí, dan zie je ze hier in een andere context dan de witte wanden van een museum, waardoor je toch maar weer eens anders naar zijn kunst gaat kijken. En dan is het ook weer leuk om die telefoon van de Spaanse kunstenaar te zien, waarbij de hoorn bestaat uit een enorme oranje kreeft. Of komt ineens de ekster in je naar boven bij het zien van zijn sieraden.

Dat binnen het surrealisme kunstenaars elkaar opzochten, inspiratie bij elkaar vonden en samenwerking een feit was, is bekend. De tentoonstelling in Engeland wordt gekwalificeerd als een *once in a lifetime experience*, omdat nu eens goed duidelijk wordt wat de omvang van het surrealisme is geweest en waartoe dit heeft geleid. Hoe het een met het ander samenhangt, verklaart zich op deze expositie.

Voorals aardig zijn de inzichten die je krijgt binnen andere disciplines dan beeldende kunst. Hoe succesvol de samenwerking of wederzijdse beïnvloeding tussen theater en dans is geweest bijvoorbeeld, maakten de vernieuwende Ballets Russes-voorstellingen uit het begin van de 20e eeuw al duidelijk. Beeldend kunstenaars, choreografen, componisten en schrijvers werden door balletproducent Diaghilev samengebracht. Choreografen als Nijinsky, Balanchine en Lifar, schilders als Picasso, Matisse en Miró, componisten als Stravinsky, Ravel en Debussy en schrijvers als Cocteau en Kochno; ze vonden elkaar allemaal bij 'Les Ballets Russes'.

Van Joan Miró zijn hier kostuumontwerpen te zien die hij maakte voor 'Jeux d'enfants' uit 1932. Een dansvoorstelling gebaseerd op het tot leven komen van kinderspeelgoed tijdens de nachtelijke uren. De kunstenaar was uitgenodigd deze ontwerpen te maken door het destijds gestichte Ballets Russes de Monte Carlo, waarvan Boris Kochno de artistiek leider was. Kochno was de voormalig assistent van Diaghilev.

Een dergelijke samenwerking tussen dans en beeldende kunst was toen vrij nieuw. De twee disciplines opereerden individueel; de ene stond garant voor de choreografie, de ander voor de kostuums. Later kreeg deze kruisbestuiving meer variatie. Want als je naar het vervolg van de geschiedenis kijkt, zie je dat na Kochno en Miro de Bauhaus-kunstenaar Oskar Schlemmer beeldend kunstenaar en choreograaf in één persoon verenigde. Nog later in die eeuw zorgde Merce Cunningham voor weer een nieuw hoofdstuk binnen de relatie tussen beeldende kunst en dans. Hij liet grote namen uit de kunst – zoals Robert Rauschenberg, Jasper Johns en Andy Warhol – meewerken aan zijn voorstellingen. Deze kunstenaars ontwierpen geheel onafhankelijk van de choreografie het toneelbeeld. Waar pas op de dag van de première beide werelden samen kwamen. Wat leidde tot soms bizarre voorstellingen. Ten tijde van het surrealisme vierde het bizarre

ook hoogtij. Logisch, want het is bekend dat het surrealisme een beweging binnen de wereld van de kunsten was waarbij het spontaan uiten, de wereld van de droom en het onbewuste vertrekpunt voor kunst was. Het naast elkaar plaatsen van gewoonlijk niet-combineerbare elementen zorgde altijd voor verrassende kunstwerken. Waarbij het resultaat nogal suggestief was. De verbeeldingswereld van de kunstenaar, vorm gekregen in een kunstwerk, zette de fantasie van de beschouwer in een stroomversnelling. Datzelfde effect sorteert deze tentoonstelling, waar je eigenlijk van de ene verwondering in de andere valt. Wat, het zal duidelijk zijn, een welkome gemoedstoestand is. Even vluchten in de wereld van de kunst, in de wereld waar alles anders is dan wat het lijkt. Door het vergrootglas van de verbeelding kijken en vervolgens om, net als Alice in Wonderland, telkens weer iets nieuws te ontdekken.

Voor de doorgewinterde kunstliefhebber zijn er bekende voorbeelden te zien van de giganten der surrealisme, zoals Magritte, van wie onder meer het schilderij 'Réproduction interdite' is te zien. Maar de expositie biedt veel meer. Vooral werken uit andere disciplines dan beeldende kunst en theater zullen voor velen nieuwe ontdekkingen herbergen. Zoals het servies in porselein 'Royal Crown Derby'. Ontworpen door Dalí. Lieflijk roze handschoenen zwieren tussen groene blaadjes door. Tegen een donkerblauwe achtergrond. Of de halsketting die Pablo Picasso samen met zijn geliefde Françoise Gilot maakte. Deze ketting bestaat uit een stuk groene steen, metaal en botten. Aan een koordje van 38 centimeter. Je ziet de twee geliefden bijna voor je op het strand, hoe zij juttten om vervolgens samen deze ketting te maken. De liefde druipert er vanaf. Althans, dat is wat zich in je verbeelding afspeelt bij het zien van dit sieraad. Noemenswaardig is eveneens de Schaaktafel van Isamu Noguchi. Ontworpen voor de expositie bij Julien Levy Gallery in New York in 1944 voor de tentoonstelling 'Imagery of Chess'. De organische vormtaal van deze tafel zie je terug in de decorstukken die hij in datzelfde jaar maakte voor de dansvoorstelling 'Hérodiade' (première 30 oktober 1944, New York). In een choreografie van en gedanst door Martha Graham. Robert Rauschenberg roemde de beeldhouwer Noguchi omdat hij door hem werd gezien als een kunstenaar die van grote betekenis is geweest wanneer het gaat om sculptuur in de wereld van de dans te brengen. Vanwege zijn sublieme gevoel voor monumentaal drama. Aardig is om te zien hoe sierlijk de schaaktafel van Noguchi is. Ofwel, hoe de taal van de danswereld eveneens zijn beeldhouwkunst beïnvloedde. Het is slechts een van de inzichten die deze tentoonstelling oplevert.

LIJVIGE CATALOGUS

Andere inzichten zijn te vinden in de lijvige catalogus die bij de tentoonstelling is verschenen. Het boek is opgedeeld in drie hoofdstukken. Waarbij het eerste verhandelingen biedt over 'Surrealism and the Material World'. In het tweede deel vind je van alles over 'Artist-Designers' en het derde gaat over 'Surreal Things' – het deel van de catalogus met afbeeldingen van de geëxposeerde werken en een korte introductie alsook context

tot de kunst en de kunstenaar. In het eerste deel een verhaal van onder anderen Dilys Blum – over mode en surrealisme. Waarin valt te lezen dat Elsa Schiaparelli door Julien Levy (oprichter van de meest toonaangevende galerie op het gebied van Surrealisme) wordt gezien als de enige ontwerper die het surrealisme weet te vertalen naar het terrein van de mode. De auteur stelt dat Schiaparelli de grenzen van mode danig wist op te rekken, maar constateert ook dat haar ontwerpen uiterst draagbaar waren.

Ook verhaalt Blum over een collectie uit 1937, waarbij Schiaparelli zich baseerde op het surrealistische idee van het gefragmenteerde lichaam. Waarbij zij zich focuste op een van de meest provocatieve beelden, namelijk de lippen van een vrouw. De lip was als zodanig al voorgekomen in een surrealistisch manifest uit 1929. Op de tentoonstelling in Londen was overigens ook de bank te zien die Dalí ontwierp. De zogenaamde Mae West lippenbank, die hij maakte in opdracht van Edward James in 1937. De lipgevormde zakjes op een jurk van Schiaparelli resoneerden, aldus Dilys Blum, van het seksuele symbolisme.

Thimo te Duits, conservator van museum Boijmans van Beuningen, behandelt in zijn hoofdstuk (te vinden in deel 1 van de catalogus) de invloed van het surrealisme in de mode van tegenwoordig. In 'Shocking, surrealisme and fashion now' beschrijft hij hoe bijvoorbeeld Rei Kawakubo is gerelateerd aan Schiaparelli. Hoe deze Japanse modedegigant een jumper ontwierp met enorme gaten erin. Hierin ziet de conservator direct een link met de 'Tear-Illusion Dress' uit 1937 van Schiaparelli. Ook noemt hij van de beruchte zes van Antwerpen, onder wie Martin Margiela en Walter van Beirendonck. Van laatste genoemde komt de winkel te Antwerpen aan bod. De auteur ziet onmiskenbaar surrealistische elementen hier, zoals in de roze boom, die dient als display voor cosmetische artikelen. Deze boom is duidelijk geïnspireerd door een schilderij van Magritte, 'L'arbre savant' uit 1935. Feitelijk beziet Te Duits het hele interieur van deze modewinkel als een soort driedimensionale versie van Magritte's schilderij 'La jeunesse illustrée' uit 1937. En natuurlijk laat hij binnen dit verband de beroemde winkel van Viktor & Rolf in Milaan – open sinds 2005 – niet buiten beschouwing. Hier staat alles op zijn kop. Je komt dus de winkel binnen en je staat als het ware op het plafond. De vloer bevindt zich boven je, openhaard, kandelaars, alles is 'upside down'. Vergelijkbaar met het gevoel dat je overvalt als je weer buiten het Victoria & Albert Museum staat. Je moet even jezelf opnieuw verhouden tot de werkelijkheid. Voor een moment was alles even anders. Erg prettig anders.

'Vreemde dingen. Surrealisme en design', 29 september 2007 - 13 januari 2008, Museum Boijmans van Beuningen. Expositie met circa 200 werken; schilderijen, sculpturen, architectuur, werken op papier, boekbanden, sieraden, keramiek, glas, textiel, meubilair, mode, film en fotografie. Van de hand van onder anderen Salvador Dalí, René Magritte, Giorgio de Chirico, Elsa Schiaparelli en Max Ernst.

Man Ray, 'Cadeau',
gietijzer, spijkers,
Museum Boijmans
Van Beuningen,
Rotterdam

Meret Oppenheim,
'Tisch mit Vogelfüßen'
(Tafel met Vogelpoten),
1939, brons met
ingesneden en verguld
houten blad,
hoogte 70 cm,
particuliere collectie

Man Ray,
'Model in Dominguez'
kruiwagen', 1937,
Victoria & Albert
Museum, Londen
Foto: V & A Images,
Victoria and Albert
Museum, Londen